

УДК 330.87

Кулінська А.В., к. держ.упр., доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЯК ОСНОВОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті проведено дослідження загроз національній безпеці України, вивчено методи забезпечення національної безпеки країни, сформовано механізм забезпечення національної безпеки і запропоновано рекомендації щодо вдосконалення реалізації складових національної безпеки країни як основи сталого розвитку економіки національного господарства.

Ключові слова: національна безпека, загрози, національна економіка, система забезпечення, сталий розвиток, національні інтереси.

Kulinska A.

THE MANAGEMENT OF NATIONAL SECURITY AS A BASIS THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

In the article a study of threats to national security of Ukraine, studied the methods of ensuring the national security of the country, formed the mechanism of ensuring national security and proposed recommendations for improving the implementation of components of national safety of the country as the basis for sustainable economic development of the national economy.

Keywords: national security, threat, national economy, system security, sustainable development, national interests.

Кулинская А.В.

УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ КАК ОСНОВОЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА

В статье проведено исследование угроз национальной безопасности Украины, изучены методы обеспечения национальной безопасности страны, сформирован механизм обеспечения национальной безопасности и предложены рекомендации по совершенствованию реализации составляющих национальной безопасности страны как основы устойчивого развития экономики национального хозяйства.

Ключевые слова: национальная безопасность, угрозы, национальная экономика, система обеспечения, устойчивое развитие, национальные интересы.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Поняття «національна безпека країни» було для багатьох вчених «буржуазними вигадками» для обґрунтування імперіалістичної політики Заходу. Тому вони використовували термін – «державна безпека країни», залишаючи осторонь

такі важливі, у загальноприйнятому розумінні, компоненти національної безпеки, як безпека суспільства і видів господарської діяльності. Навіть період нового політичного мислення, що претендував на вихід за рамки класового підходу, не зміг перебороти цей недолік традиційного марксизму. Тому сучасним українським вченим довелося освоювати категорію «національна безпека» фактично «з нуля» і в дискусіях вирішувати, яким конкретним змістом наповнити це поняття.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Якщо простежити історію формування змісту поняття «державна безпека» в наукових виданнях або нормативно-правових актах за період з початку XVII ст. та до кінця XIX ст., то можна зробити висновок про існування низки підходів до визначення цього поняття. Деякі автори розглядали державну безпеку як стан непорушності суспільного устрою, територіальної цілісності і незалежності у визначенні зовнішньої та внутрішньої політики. Окремі автори наполягають на тому, що державна безпека – не що інше, як здатність держави протистояти ворожим силам і захищати інтереси народу. Не випадково в суспільній свідомості склалося відношення до державної безпеки як до чогось такого, що протистоїть суспільству і від чого необхідно відмовитися, якщо йдеться про демократичний розвиток країни.

Однак при цьому почав розвиватися й інший процес – це переосмислення сутності безпеки і політики в цій сфері. Зазначений процес почав виходити за межі функціонування державного управління. Про це свідчить виникнення низки громадських організацій або незалежних науково-дослідних центрів, котрі спеціалізувалися на дослідженнях проблем розвитку безпеки. У більшості наукових робіт таких вчених як В. Андрійчук, П.Д. Біленчук, Ф.М. Медвідь, В.П. Горбулін, А.Б. Качинський, В. Дергачова, М. Савельєв, О.П. Дзьобань, О.І. Їжак, Я. Лепетун, Г.Б. Пекна, А.І. Семенченко, проблему національної безпеки розглянуто в історичному, правовому та, особливо останнім часом, економічному аспектах.

Багато дослідників намагалися сформулювати універсальне поняття «національна безпека», однак у відриві від галузей наук, де ці поняття передбачалося застосувати. Як наслідок до сьогодні відсутнє чітке розуміння національної безпеки, що, у свою чергу, не дозволяє ґрунтовно розглянути процес забезпечення національної безпеки господарської діяльності. Окрім того, в науковій літературі поки що не склалося єдиного категорійно-понятійного апарату безпеки. На практиці його відсутність призводить до неадекватності розуміння змісту тих чи інших положень, висновків і рекомендацій, які стосуються безпеки національного господарства та мають для неї прикладне значення.

Цілі статті. Метою статті є дослідження загроз національній безпеці, вивчення методів забезпечення національної безпеки, формування механізму забезпечення національної безпеки та розробка рекомендацій щодо вдосконалення реалізації складових національної безпеки України як основи сталого розвитку економіки господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У принципових питаннях при визначенні поняття «безпека», як й раніше, йдеться або про здатність системи протистояти посяганням, або

про стан об'єкта, що характеризується захищеністю від загроз, або відсутністю можливості руйнівного впливу. Тому у багатьох традиційних парадигмах безпека визначається як відсутність загроз або здатність системи національного господарства ефективно зустріти чи попередити загрози. Але подібне визначення не містить позитивного бачення безпеки: що ж відбувається після того, як виклики і загрози нейтралізовані.

Українські вчені, зокрема, В.П. Горбулін та А.Б. Качинський спробували вирішити цю проблему, ввівши диференціацію понять «безпека» та «стабільність». На їхню думку, стабільність – ритм життєдіяльності систем національної економіки, конфлікт позитивних та негативних чинників розвитку суспільних відносин без переходу за межі допустимого в конфліктній ситуації. А безпека – одночасно і межі допустимого, і можливість повернути систему національного господарства до стану стабільного розвитку після впливу зовнішніх або внутрішніх чинників [3, с.128-134]. Інша група українських вчених вважає, що безпеку треба визначати як суспільний порядок, який забезпечує не тільки захищеність соціуму, а і сприятливі умови, які дозволяють повно розкрити потенціал країни та її національного господарства [6, с.118-123].

При цьому більшість українських наукових шкіл поступово відходить від розуміння безпеки як феномену, який належить винятково до військово-політичної сфери. Замість цього застарілого підходу застосовується комплексне розуміння безпеки, яке включає не тільки військові, а й інші чинники – соціальні і економічні. За такого підходу безпека сприймається як процес, пов'язаний з підтриманням оптимальних параметрів життєдіяльності об'єктів національного господарства країни, прогнозуванням і протидією загрозам. Тому зазначена властивість безпеки має враховуватись в системі забезпечення національної безпеки. В єдине ціле потрібно поєднати і нормативно врегулювати складний процес – від розробки і прийняття концептуальних ідей, стратегічних замислів до їхньої реалізації через конкретні заходи забезпечення безпеки.

Отже, з'ясувавши основні прояви поняття «безпека» в різних напрямках розвитку національного господарства, можна визначитися з поняттям «національна безпека». Як відомо, поняття «національна безпека» розглядалося в основному як проблема забезпечення військової безпеки, то згодом зусиллями західних політологів поняття «національна безпека» отримало ширший зміст, суть якого зводиться до здатності держави захистити національні цінності та інтереси в конкретних внутрішніх або зовнішніх умовах.

У розумінні західних політологів, зокрема американських, національна безпека – це здатність країни зберігати цілісність, суверенітет, економічні, соціальні або інші основи суспільного життя й виступати як самостійний суб'єкт міжнародних відносин. Очевидно, що в такому тлумаченні «національна безпека» розуміється як безпека національного господарства країни, а не безпека національності.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 20.07.2010 р. національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів суспільства та держави, за якої забезпечуються сталий розвиток

суспільства та національного господарства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам країни. Попри це дехто з науковців пропонує альтернативний погляд: «Це ступінь захищеності життєво важливих інтересів суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз» або «ступінь відсутності загроз інтересам та цінностям суспільства і держави» [10]. Зокрема, за визначенням О.П. Дзьобань, національна безпека – стабільність, яка може підтримуватися протягом тривалого часу, стан захищеності господарської діяльності країни від найбільш суттєвих з існуючих загроз або небезпек, а також здатність розпізнавати такі виклики та вчасно вживати необхідні заходи для їхньої нейтралізації [5].

Тому, в цій ситуації необхідним є розгляд національної безпеки, особливо, безпеки національного господарства країни - основи розвитку її потенціалу, як явища системного. Будь-яка складна система, пов'язана з суспільними проблемами, потребує простої і ефективної схеми управління: це необхідно для досягнення найбільшого ефекту при мінімальному витрачанні зусиль. Аналіз функціонування складових національної безпеки країни та її національного господарства говорить про те, що національна безпека в усьому світі, й в Україні зокрема, є і складною (бо до неї входить низка підсистем), і водночас особливою системою (оскільки її зараховують до окремої сфери суспільного життя). Забезпечення національної безпеки необхідно представити в системно-функціональному вигляді. Тільки таке розуміння національної безпеки, особливо національного господарства, дозволить розгледіти безпеку як об'єкт управління цілеспрямованого впливу (рис. 1.1).

Держава – це механізм забезпечення національної безпеки, а приводити в дію цей механізм та контролювати його – це завдання суспільства. Це означає, що встановлення контролю над державою з боку суспільства є одним з головних питань національної безпеки. У свою чергу, встановити контроль над діяльністю держави означає встановити системі цілі і параметри діяльності з відповідними критеріями ефективності. Такими параметрами для держави у сфері національної безпеки мають бути об'єкти безпеки. Зміна допустимих значень їх кількісних та якісних характеристик має відображати ефективність держави.

Між тим, найбільш ґрунтовні розробки з проблем національної безпеки задовго до нас були побудовані на основі принципово інших підходів, ніж спектр загроз безпеці країни. В основі вказаних підходів знаходиться принцип, відповідно до якого передусім потрібно визначитися з тим, що захищати, а вже потім – від чого. Йдеться, перш за все, про цінності, заради яких треба мобілізувати сили держави та суспільства на їх захист: це матеріальні та інтелектуальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. Саме такий шлях дозволяє окреслити основні напрями забезпечення національної безпеки країни [7, с. 191-194].

Одним з головних об'єктів національної безпеки є національне багатство країни. Національне багатство – це сума матеріальних та духовних благ, які є в розпорядженні нації. Основну його частину становить матеріальне багатство (сукупність засобів виробництва і предметів споживання). Крім того, національне багатство включає

також нематеріальні цінності, такі як освітній потенціал, досягнення науково-технічної думки, інформаційні ресурси. Матеріальні компоненти національного багатства разом із культурними цінностями є сукупними можливостями нації щодо розвитку національного виробництва і задоволення особистих потреб населення [9].

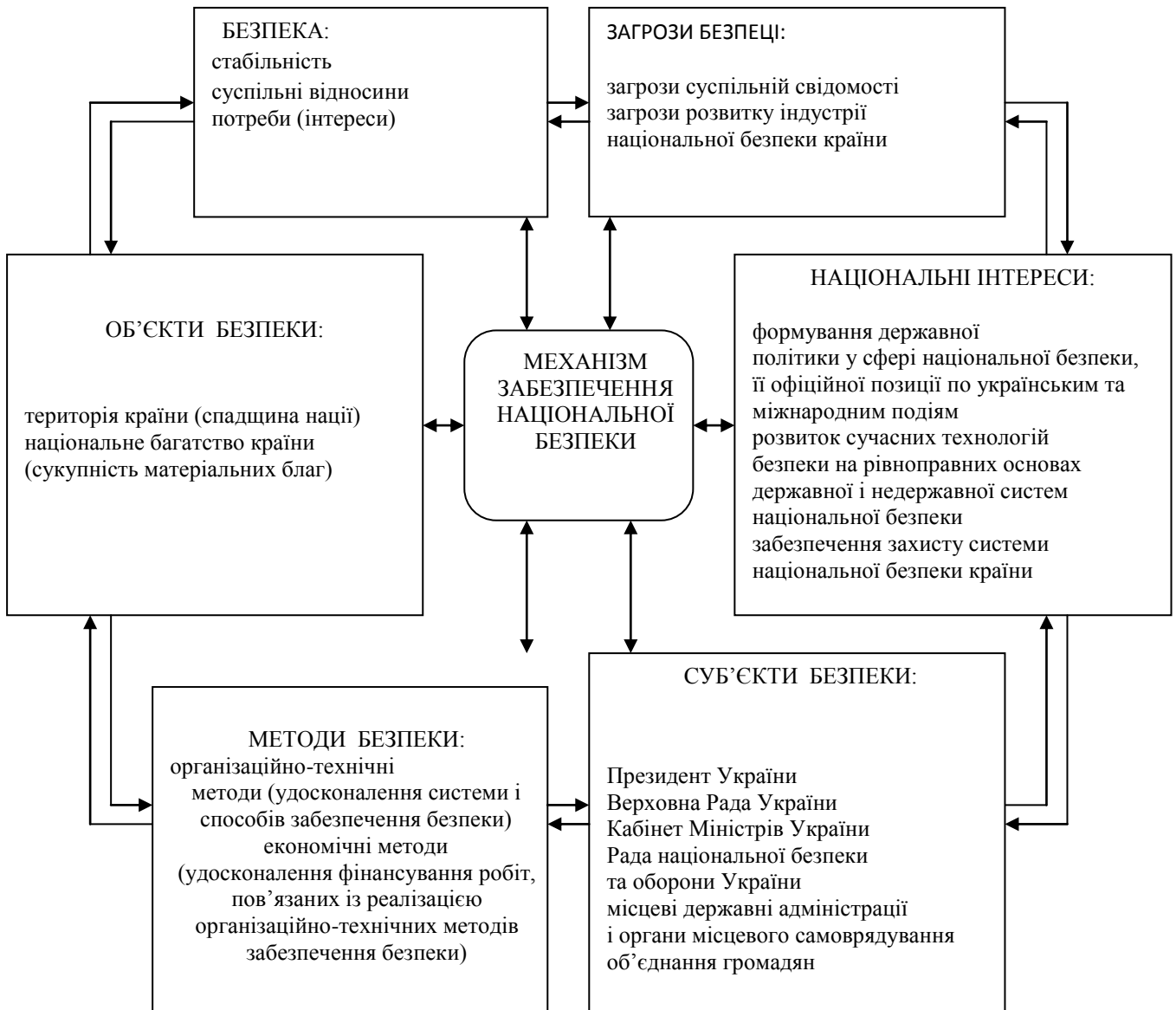

Рис. 1.1. Механізм забезпечення національної безпеки України

Таким чином, захист зазначених об'єктів безпеки слід вважати основним завданням системи національної безпеки. Оскільки стан національної безпеки держави відображає дієвість механізмів управління загрозами і небезпеками у різних сферах діяльності, тому країна повинна бути єдиним суспільним організмом, що складається з низки підсистем – соціальної і економічної, в кожній з яких зароджуються і розвиваються протиріччя довкола основних цінностей. У зв'язку з цим, забезпечення національної безпеки поділяється на організаційно-технічні і економічні методи. Організаційно-технічними методами забезпечення національної безпеки України є:

створення і удосконалення системи забезпечення національної безпеки країни, яка складатиметься з державної і недержавної складових;

виявлення загроз і небезпек, що можуть дестабілізувати нормальне функціонування системи національної безпеки;

розробка, використання і удосконалення методів національної безпеки, контролю за їх ефективністю, підвищення надійності їх функціонування;

формування системи моніторингу показників (індикаторів) і характеристик безпеки в найбільш важливих сферах національного господарства країни.

Економічними методами забезпечення національної безпеки України є:

удосконалення системи фінансування робіт, пов'язаних із реалізацією організаційно-технічних методів забезпечення національної безпеки;

розробка програм забезпечення національної безпеки країни та визначення порядку їх фінансування за рахунок недержавної системи безпеки.

Але у кожній сфері господарської діяльності поряд із основними методами забезпечення безпеки можуть бути застосовані допоміжні методи, які обумовлені специфікою чинників, що впливають на стан національної безпеки України. Формування постіндустріального суспільства зумовило актуалізацію проблем забезпечення безпеки суспільства і держави як єдиного організму. Разом з цими процесами відбувається формування постмонополярного світу, що докорінно змінює пріоритети та підходи як до розуміння сутності національної безпеки, так і до можливих методів її забезпечення. Від вірного обрання вектору розвитку конкретної держави, концептуального підходу до політики національної безпеки залежить життя не лише громадян окремої країни, а й загально-цивілізаційний процес розвитку.

Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення безпеки, зокрема, безпеки національного господарства надає можливість зробити наступні висновки, які можуть бути корисними як для формування українського законодавства, так й для вдосконалення чинного механізму управління загрозами у різних сферах господарської діяльності суспільства, реалізація якого може здійснюватися за допомогою основних (організаційно-технічних чи економічних) та допоміжних методів забезпечення національної безпеки країни [4, с. 79-84]:

забезпечення положення щодо функціонування національної безпеки у конкретних сферах господарської діяльності країни відповідними доктринами, наприклад, доктрина економічної безпеки;

внесення до суб'єктів забезпечення національної безпеки недержавну систему безпеки, зокрема, громадські об'єднання, передбачивши форми їх участі;

забезпечення раціонального управління системою національної безпеки за допомогою ефективної координації різних відомств, структур, державних та недержавних інституцій;

переоцінка ролі аналітичних центрів в системі забезпечення національної безпеки країни. Тому що достовірна інформація сприятиме ухваленню раціональних управлінських рішень та ефективної реалізації національних інтересів;

перегляд векторів небезпеки – на сучасному етапі найбільшу загрозу для України становлять зовнішні загрози й доречно структурувати напрями забезпечення національної безпеки господарської діяльності країни із характером цих загроз;

констатація необхідності участі України у формуванні нових і вже створених системах міжнародної безпеки.

Глибоке опанування положень безпекової політики зарубіжних країн сприятиме усвідомленню слабких та сильних сторін, що повинно бути використано для формування ефективної системи національної безпеки України. Оскільки остання, в свою чергу, стане запорукою реалізації національних інтересів не лише в межах України, а й за кордоном. Але, поки що рівень сучасного управління національною безпекою характеризується низькою ефективністю нормативно-правового і

організаційного забезпечення; незадовільним станом інформаційно-аналітичного та науково-методичного забезпечення, а також неналежним зв'язком з іншими сферами господарської діяльності, особливо з соціально-економічною сферою [2].

При цьому однією з основних причин низької ефективності управління національною безпекою в країні є незадовільний стан інформаційно-аналітичного і науково-методичного забезпечення, що підтверджується відсутністю: науково обґрунтованих критеріїв і показників (індикаторів) оцінки реалізації політики; відповідних методик оцінки і моделей стратегічного планування системи; прогнозування розвитку процесів; дієвих механізмів реагування на загрози або кризи.

Висновки. В результаті проведеного аналізу управління національною безпекою як основою забезпечення сталого розвитку національного господарства досліджено загрози національній безпеці України. Вивчено методи забезпечення національної безпеки країни, що поділяється на організаційно-технічні та економічні.

Аналіз функціонування складових національної безпеки країни та її національного господарства говорить про те, що національна безпека в усьому світі, й в Україні зокрема, є і складною (бо до неї входить низка підсистем), і водночас особливою системою (бо її зараховують до окремої сфери суспільного життя), тому сформовано механізм забезпечення національної безпеки. І як результат, запропоновано рекомендації щодо вдосконалення реалізації складових національної безпеки як основи сталого розвитку національного господарства.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Можливість використання теоретико-концептуальних підходів та інструментарію для подолання фінансово-економічної кризи / В. Андрійчук // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 3-4. – С. 123-128.
2. Біленчук П.Д. Національні інтереси в умовах становлення стратегії національної безпеки України / П.Д. Біленчук, Ф.М. Медвідь // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 4. – С. 35-39.
3. Горбулін В.П. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки країни: [монографія] / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К.: Євроатлантикінформ, 2012. – 592 с.
4. Дергачова В. Моніторинг національного розвитку як фактор економічної безпеки України / В. Дергачова, М. Савельєв // Економіка України. – 2014. – № 1. – С. 79-84.
5. Дзьобань О.П. Національна безпека України в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження і забезпечення): [монографія] / О.П. Дзьобань. – Харків: Константа, 2012. – 334 с.
6. Їжак О.І. Форми правління і розподіл повноважень у сфері національної безпеки: європейський досвід та перспективи для України / О.І. Їжак // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 1 (30). – С. 118-123.
7. Лепетун Я. Традиційні та сучасні дослідження безпеки: структурне порівняння концепту / Я. Лепетун // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2 (27). – С. 191-194.
8. Лупан И.М. Экономические аспекты национальной безопасности / И.М. Лупан // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 86-92.
9. Пекна Г.Б. Загрози національній економічній безпеці в умовах відкритої економіки / Г.Б. Пекна. – К.: Крок, 2012. – 248 с.
10. Семенченко А.І. Механізм стратегічного управління забезпеченням національної безпеки у кризових та надзвичайних ситуаціях / А.І. Семенченко // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 4 (29). – С. 100-107.

Рецензент д.е.н., професор Фролова Л.В.